

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Факультет української філології, культури і мистецтва
Кафедра української мови

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

з науково-методичної та
навчальної роботи

Олексій ЖИЛЬЦОВ

_____ 2023 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ:
ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ**

для студентів

спеціальності 035 Філологія
освітнього рівня другого (магістерського)
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
освітньої програми 035.01.01 Українська мова і література

Київ – 2023

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Факультет української філології, культури і мистецтва
Кафедра української мови

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи
Олексій ЖИЛЬЦОВ
«*08*» *вересня* 2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ:
ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

для студентів

спеціальності 035 Філологія
освітнього рівня другого (магістерського)
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
освітньої програми 035.01.01 Українська мова і література

Київ – 2022

Розробник: Тетяна Видайчук, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

Викладач: Тетяна Видайчук, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри української мови
Протокол від " 8 " вересня 2022 р. № 2

Завідувач кафедри Михайло ВІНТОНІВ

Робочу програму погоджено
... 2022 р.

Гарант освітньої програми 035.01.01 Українська мова і література
(керівник проєктної групи) Роман КОЗЛОВ

Робочу програму перевірено
01.09.2022 р.

Заступник декана Світлана ГОРОБЕЦЬ

Пролонговано:

на 2023/2024 н.р. _____ (_____), « _____ » _____ р., протокол № _____
на 2024/2025 н.р. _____ (_____), « _____ » _____ р., протокол № _____
на 2025/2026 н.р. _____ (_____), « _____ » _____ р., протокол № _____

1. Опис навчальної дисципліниОсвітня програма **035.01.01** Українська мова і література

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	денна
Сучасні аспекти лінгвістики	
Вид дисципліни	обов'язкова
Мова викладання навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	10/ 300
Курс	V, VI
Семестр	1,2, 3
Кількість змістових модулів з розподілом:	4
Змістовий модуль 1. Комунікативна лінгвістика	
Обсяг кредитів	3
Обсяг годин, в тому числі:	90
Аудиторні	24
Модульний контроль	6
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	60
Змістовий модуль 2. Лінгвокультурологія	
Обсяг кредитів	3
Обсяг годин, в тому числі:	90
Аудиторні	24
Модульний контроль	6
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	60
Змістовий модуль 3. Соціолінгвістика	
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, в тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	40
Змістовий модуль 4. Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві	
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, в тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	40
Форма семестрового контролю	залік

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання денна
Сучасні аспекти лінгвістики: Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві	
Вид дисципліни	обов'язкова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	2/60
Курс	6
Семестр	11
Кількість змістових модулів з розподілом:	2
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, у тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	40
Форма семестрового контролю	залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу. Вивчення курсу передбачає з'ясування поняття історико-лінгвістичної реконструкції в аспекті розбудови антропоцентричної парадигми в сучасних історико-лінгвістичних студіях; засвоєння принципів, критеріїв, основних завдань і прийомів етимологічних досліджень; встановлення зв'язку історії слів з історією народу, історією релігії; оволодіння лексикою української мови в сучасному історико-лінгвістичному висвітленні через методи реконструкції до індоєвропейського та індоєвропейського лексичних пластів, через методику здійснення лінгвістичних реконструкцій праслов'янського періоду. Особливу увагу приділено методології сучасних етнолінгвістичних і етнопсихолінгвістичних, історико-психологічних та історико-соціологічних досліджень; реконструкції мовної свідомості як проблемі сучасної історичної лінгвістики.

Під час лекційних і семінарських занять, індивідуальної навчально-дослідницької та самостійної роботи студенти, майбутні магістри за спеціалізацією «Українська мова та література», освітньою програмою «Українська мова і література» набувають таких компетентностей:

Загальні:

ЗК-1	Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
ЗК-2	Здатність бути критичним і самокритичним.
ЗК-3	Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.
ЗК-4	Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
ЗК-5	Здатність працювати в команді та автономно.
ЗК-7	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК-8	Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
ЗК-9	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
ЗК-11	Здатність проведення досліджень на належному рівні.
ЗК-12	Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Фахові:

ФК-1	Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.
ФК-3	Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.
ФК-4	Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.
ФК-7	Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в галузі досліджень з української філології.
ФК-11	Здатність до створення, редагування, реферування і систематизації текстів усіх типів, зокрема перекладних.

3. Результати навчання за дисципліною

Після опанування дисципліни «Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві» студенти освітньої програми «Українська мова і література» повинні мати такі програмні результати навчання:

ПРН-3-1	Демонструвати знання в галузі гуманітарних наук, застосовувати їхні методи в різних видах професійної діяльності.
ПРН-3-2	Виявляти знання і розуміння мовознавчих дисциплін у синхронії та діахронії.
ПРН-У-2	Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.
ПРН-У-6	Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.
ПРН-У-7	Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації
ПРН-У-8	Збирати й систематизувати мовні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів.
ПРН-У-9	Дотримуватися правил академічної доброчесності.
ПРН-У-11	Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного матеріалу.
ПРН-У-12	Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.
ПРН-С-1	Оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.
ПРН-С-3	Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцем, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.
ПРН-С-4	Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

№	Тема	Кількість годин, відведених на:				
		Разом	Лекції	Семінари	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1. Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції						
1.	Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій	14	2	2	10	-
2.	Тема 2. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки.	14	2	2	10	
Разом		30	4	4	20	2
Змістовий модуль 2. Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції						
3.	Тема 3. Принципи і прийоми етимологічних досліджень	14	2	2	10	
4.	Тема 4. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики	14	2	2	10	
Разом		30	4	4	20	2
Разом годин		60	8	8	40	4

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I.

Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції

Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних дисциплін

Фонетичні процеси як основа реконструкцій.

Семантичні процеси та їх роль при реконструкції.

Тема 2. Принципи історико-лінгвістичних досліджень

Порівняльно-історичний метод являє собою сукупність методик реконструкції походження мов від прамов, установлення еволюційних змін і закономірностей розвитку споріднених мов шляхом їхнього порівняння на різних етапах формування.

Він застосовує процедури встановлення спорідненості мов, порівняння мовних фактів, реконструкції праформ певної мови, виявляє закони мовного розвитку, зважаючи на еволюційний характер мовних змін.

Операціональний компонент порівняльно-історичного методу включає такі прийоми та процедури, як генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція архетипу та фонетичного закону, хронологізація й локалізація мовних явищ (Г. Климов). Домінуючим універсальним прийомом методу є порівняння, а найбільш суттєвою частиною – процедура реконструкції.

Лінгвогеографічна (ареальна) методика, що може надати уявлення історичним фактам шляхом картографування меж поширення мовних явищ у відповідних регіонах.

Здобутки порівняльно-історичного мовознавства.

4.1. Генеалогічна класифікація слов'янських мов

3.4. «Теорія хвиль» Й. Шмідта

Йоганн Шмідт (1843-1901) – німецький компаративіст, засновник «теорії хвиль»

Критика «родовідного дерева» А. Шлейхера у праці «Відношення спорідненості між індоевропейськими мовами» (1872) і розробка в ній «теорії хвиль» у розвитку мов

Основні ознаки «теорії хвиль»

- ❑ Діалекти, що виникали в різних місцях прмови, розходилися хвилеподібно, утворюючи складні мовні поєднання
- ❑ Схема «теорії хвиль» Й. Шмідта:

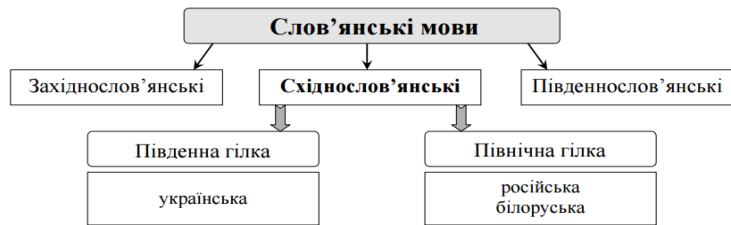

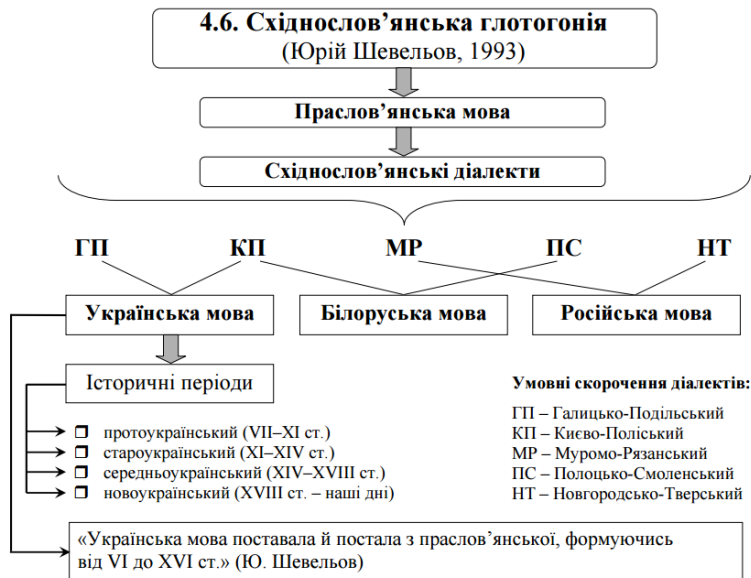
4.2. Слов'янська праатьківщина
(етногенез слов'ян)

4.5. Генеалогічна класифікація східнослов'янських мов
(за О. Б. Ткаченком)

Українська мова	Російська і білоруська мови
м'який [ц] в кінці слова: місяць, кінець	твердий [ц] в кінці слова: <i>рос.</i> месяц, <i>білор.</i> месяц
<i>ст. сл.</i> [ѣ] → [і]: хл ѣ бь → хліб	[ѣ] → [е]: хл ѣ бь < <i>рос.</i> хлеб <i>білор.</i> хлеб
дав. відм., чол. рід < батьку батькові	<i>рос.</i> отцу <i>білор.</i> бацьку
майбутній час < читатиму буду читати	<i>рос.</i> буду читать <i>білор.</i> буду чытаць

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції

Тема 3. Принципи і прийоми історико-етимологічних досліджень

Етимологія, етимологізація, етимологічний аналіз.

Аспекти етимологізації: фонетичний, словотворчий, семантичний.

Етнолінгвістичний аспект української етимології.

Характеристика етимологічних словників і довідників.

Тема 4. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики

Методика реконструкції мовної та концептуальної картини світу. Методологія когнітивістики у проекції на вивчення історичної лексики. Лексика української мови у сучасному історико-лінгвістичному висвітленні.

Методи реконструкції доіндоевропейської та праіндоевропейської лексичних систем. Методика здійснення лінгвістичних реконструкцій праслов'янського періоду.

Методологія сучасних етнолінгвістичних, етнопсихолінгвістичних, історико-психолінгвістичних та історико-соціолінгвістичних досліджень.

Аспекти реконструкції мовної свідомості.

Інваріантний і варіативний словник мовної свідомості українця: діахронічний аспект.

Діалектна лексика української мови як джерело вивчення еволюції мовної свідомості українця.

Проблема реконструкції мовної особистості у діахронічному аспекті. Роль екстралінгвальної інформації для реконструкції мовної свідомості.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна кількість балів за одиницю	Модулі				
		ЗМ-1	ЗМ-2	ЗМ-1	ЗМ-2	Разом
		кількість одиниць	кількість одиниць	максимальна кількість балів	максимальна кількість балів	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	2	2	2	2	4
Відвідування семінарських занять	1	2	2	2	2	4
Робота на семінарському занятті	10	2	2	20	20	40
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	5	15	25	40
Виконання модульної роботи	25	1	1	25	25	50
Разом – 138						
Максимальна кількість балів: 138						
Розрахунок коефіцієнта: $138/100=1,38$						

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Тема: Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій. Принципи порівняльно-історичних досліджень в українському мовознавстві

Практичні завдання:

1. Укласти словник основних термінів до теми. Законспектувати значення термінів: *архетип, астериск, генеалогічна класифікація мов, глотогенез, глотогонія, глотохронологія, дивергенція (у розвитку мов), діяхронічне мовознавство, конвергенція (у розвитку мови), мова-основа, мовна сім'я = сім'я мов, мовний союз, мови «кентум», мови «сатем», проформа, реконструкція, слов'янські мови, спорідненість мов, теорія родовідного дерева, теорія хвиль.*

2. Реконструювати кореневі морфеми слів: “земля”, “плече”, “голова”, “м'ясо”, “день”, “ворота”, “свекруха”, “ворог”. Пояснити історичні зміни (фонетичні та історичні чергування). Визначити типи здійснених реконструкцій.

3. Розглянувши схему, визначити, які принципи, прийоми та постулати порівняльно-історичного дослідження були застосовані Ю.Шевельовим для вибудовування схеми постання української мови.

Тема: Принципи і прийоми етимологічних досліджень

Практичні завдання:

4. Користуючись науковими статтями В.В. Лучика та Г.П. Півторака як зразком, а також етимологічними словниками та іншими джерелами, укладіть свої 3 наукові статті про

походження та етимологію назв «Київ» (1-ша), а також ще 2-х географічних назв (2-га і 3-тя), з якими тісно пов'язана історія Вашої родини.

В.В. Лучик. *Слов'яни у давні часи // Вступ до слов'янської філології : підручник.* – К., 2008. – С.134 – 135.

Г.П. Півторак. *Походження назви «Україна» // Українці : звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи.* – К., 2014. – С. 119 – 124.

5. Користуючись «Етимологічним словником української мови» у 7-ми т. (за ред. О.С. Мельничука) (Інтернет-доступ на порталі: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk.htm), з'ясуйте (письмово) етимологію таких українських слів:

далебі (справді, слово честі);

всичюд (торік);

тиждень (одиниця виміру часу – семиденний строк).

Поміркуйте (письмово), чим подібні з етимологічної точки зору такі слова.

6. Розгляньте етимологічні та етнолінгвістичні дані про слово *калина*. Дайте систематизовану розгорнуту та лінгвістично обгрунтовану відповідь (письмово) на запитання: чому саме калина (а не верба, дуб, вишня, липа ...) стала для українців символом дівочої краси, здоров'я, чистоти, незламності, плодovitості, пам'яті, України?

I. Етимологічний словник української мови у семи томах. Т.2. – К. : Наукова думка, 1985. – С.350:

Калина (бот.) – [*калінок*], [*каліна*], [*калінок*] «калинове дерево», *калінівка* «горілка, настояна на ягодах калини», *калітник* «пиріг із ягід калини», «кисіль із калинових ягід», *калінья* «зарості калини», [*каліня*] «червона корова», [*калінянки*] «сорт червоних яблук», [*калієник*] «хліб з калиновими ягодами», [*каліч*] «обрядовий весільний хліб у формі магічного кола»; – рос. *каліна*, білор. *каліна*, польськ., чеськ., словац., н.-луж. *kalina*, в.-луж. *kalinka*, болг. *каліна* «калина, гранат», серб., хор. *каліна* «бирючина»; –прасл. *kalina, похідне від *kaľ «мокра земля, болото, драговина»; назва зумовлена вологолюбністю калини та її поширенню у болотистих місцях.

II. А. Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1926. – S. 187. (

Калина – слово походить від праслов. *kaliti «гартувати, розжарювати», бо червоні плоди рослини подібні за кольором до розпеченого заліза.

III. Словник античності // Пер. з німецької. – К., 1989. – С. 243.

Kalos – «прекрасний», споріднене зі слов. *калина*, *красний* «червоний», *красивий* «гарний».

IV. Маковський М.М. Лінгвістична генетика. – К., 1992. – С. 81.

Праслов'янський корінь *kaľ мав значення «вогонь», адже походив від індоєвропейського *kel «горіти». Отже, корені -*kal*- і -*kel*- стародавні і пов'язуються з вогнем. Порівняйте: *окалина*, *раскаленный*. Крім того корінь споріднений із -*крес*-, -*крас*- «вогонь»: *кресало*, *кресати іскри*, *крес*. Вогонь же у слов'ян був однією з первісних матерій, який, поєднавшись із водою, утворив усе живе на землі. Він обожнювався.

V. Етимологія української мови /За заг.ред. О.І. Потапенка. – К., 2002. – С. 109-112.

Калина стала сприйматися к праукраїнців як своєрідний символ світового дерева. Життя взагалі. Невипадково весільне вільце прикрашали калиною <...>

Водночас колись в Україні вважали красивим саме червоне. Згадаймо червоні стяги Київської Русі, червона (а не білі) щоки дівчини, які пашіли жаром. Дівчата в давнину прикладали до обличчя кетяги калини: вірили, що перейде до них здоров'я та краса <...>

Вогонь і вода розглядались у слов'ян як антиподи. Залізо, гартуючи, розігрівали на вогні і опускали у воду <...> (червоні кетяги – «вогонь»+«вода», волога).

Ягоди калини вважали сильнішим за божество Морозу! І в лютий холод вони невгасно палахкотіли! <...> Колись у хатах між вікнами клали кетяги калини. Ми вважаємо, що це робили не лише з естетичною метою. Очевидно, калинові пучечки були своєрідним оберегом оселі від злих божеств Зимы, Морозу, лютої Завії.

<...>

Важливе значення для сакралізації калини мав колір її квітів і плодів. Біле у праукраїнців – це божественне, світлоносне, сонячне. Невипадково вишиванки, інший світків одяг і хати в українців переважно білі. Водночас червоний колір – колір крові, життя, мужності, відваги, лицарства. А її насінина схожа на криваво-червоне серце!

Калина добре росла практично на всій території України (про це свідчать численні назви сіл: Калинівка, калиновий Яр, Калинівці та ін., прізвища Калинець, Калиновський, Каленик, калинка тощо), причому кущ часто переживав не одне покоління господарів подвір'я.

<...>

В Україні існувало повір'я: якщо зробити з калини сопілку, неодмінно в сім'ї з'явиться продовжувач роду.

VI. Болтарович З.Є. Народна медицина українців. – К., 1990. – С. 106.

По всій Україні як надійний засіб від застуди широко використовували калину. Віти, листя, ягоди, корінь – усе відганяло недугу, а отже, обожнювалося. Калина часто допомагала на ранній стадії такої невиліковної донині і страшної хвороби, як рак.

VII. 100 найвідоміших образів української міфології. – К., 2007. – С. 348.

Індоевропейські корені -кол-, -кал- має чимало міфічних героїв. Саме це їх і споріднює.

Кала – у стародавній міфології божество, що персоніфікувало час.

Калачакра (буквально «колесо часу») – божество буддистської релігійно-міфологічної системи, з яким пов'язане вчення про циклічність часу (12- та 60 річні цикли). У джайнській міфології Калачакра – це категорія, що репрезентує «світову історію». Колесо часу рухається вічно, приносячи людству то добро, то зло.

Коляда – всеслов'янська богиня неба, матір Сонця, яка в найдовшу зимову ніч народжує сина Божича – нове сонце, Новий рік!

VIII. Ажнюк Б.М. Мовні явища як етнокультурна цінність // О.О. Потєбня і проблеми сучасної філософії. – К., 2012. – С. 42.

Сполука *калиновий міст* є своєрідним мікросюжетом, чи мікротвором, втіленням життєвої філософської концепції. Образний контекст цього виразу має три часові плани: ретроспективу, перспективу і цю мить. Калина – символ розквіту, буяння, міст життя, що з'єднує два береги: молодість і старість (ширше: народження і смерть). Перший берег вже за спиною, попереду – другий берег, а зворотного шляху вже немає. У філософському підтексті образу є поцінування життя в хвилину розквіту і ностальгія за тим, що минає.

Це чудово відображено в народній пісні:

Запрягайте воли сірі,

Коні вороні,

Доганяйте літа мої,

Літа молодії!

Ой догнали літа мої

На калиновім мості.

Гей, верніться, літа мої,

До мене хоч в гості!

7. Користуючись даними лінгвістики про фразеологізм *за пояс заткнути* у слов'янських і неслов'янських мовах, визначте етимологію цього українського фразеологізму та схарактеризуйте комунікативну ситуацію (контекст) його вживання.

За пояс заткнути – «перевисшити його або маловажити» [Франко І. Галицько-руські приповідки. – Львів, 1910. – С. 511].

За пояс заткнути – вислів пов'язаний із стародавнім слов'янським звичаєм підперезуватися під час перерви в роботі, закладати за пояс знаряддя праці. Тесля, оцінюючи зроблену річ, засуває сокиру за пояс, а потім знову добуває її, щоб остаточно довершити роботу. Коли говорили, що Петро Івана *за пояс заткне*, натякали, що Іван проти Петра так само мало тямить, як сокира проти власника-майстра [Коптілов В.В. У світі крилатих слів. – К., 1968. – С. 111-112].

Фразеологізми з образним конкретизатором «пояс» утворюють українсько-білорусько-російсько-богларсько-хорватсько-сербську ізоглоту: укр. *за пояс сховати кого* (Буковина), *за пояс заткнути кого* (загальноукраїнська форма), *затякаць за пояс каго* (білор.), *за пояс заткнуть / задернуть кого* (рос.), *заткнуть под гашик* (рос.), *затъквам /затъкна на пояс си* (болг.), *бодна /боднах си за пояса* (болг.), *zadjenuti / metnuti za pas* (серб. і хорв.), *už juostos užsikišti* (лит. буквально «за пояс заткнути»).

У Буковинських говірках зафіксовано фразеологізм із образним конкретизатором «жалява» – *за халяву сховати*.

Широко відомий і образний конкретизатор «мішок»: *strčiti do pytle* (чеськ. буквально «засунути у мішок»), *do měcha tyknus'* (в.-луж. буквально «запахати до мішка»); та конкретизатор «кишеня»: *schovat do kapsy* (чеськ. буквально «покласти в кишеню»), *vophát do vrecka* (словац. буквально «запахати в кишеню»), *сложка / туля в малкия си джоб* (болг. буквально «сховати в маленькій кишені»).

Дібрано зі словників мною – Т.Л. Видайчук.

«Былина о Святороге и Илье Муромце»:
 Как разъехался Илья да он ведь в третий раз,
 Как ударил богатыря крепко-на-крепко,
 Да ударил его плотно-на-плотно,
 Тут-то богатырь пробудился ото сна,
 Хватил-но Илью да своей правой рукой,
 Положил-то Илью да к себе в корман.

Тема: Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики

Практичне завдання:

8. Підготувати коротке дослідження (10-12 сторінок друкованого тексту(розмір шрифту – 14, інтервал – 1,5) про визначну мовну особистість та її мовну свідомість.

Особистості на вибір студентів: Нестор-Літописець, Митрополит Іларіон (автор «Слова о законі і благодаті»), Г. Сковорода, І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш, М. Гоголь, І. Франко, М. Грушевський, В. Винниченко, Б. Грінченко, Микола Хвильовий, О. Потебня, А. Кримський.

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Термін виконання (тижні)
Змістовий модуль І.			
Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції			

Тема. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій	Семінарське заняття, конспект, експрес-опитування, модульний контроль, залік	5*3	I-II
Тема. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки	Семінарське заняття, конспект, експрес-опитування, модульний контроль, залік		III- IV
Змістовий модуль II. Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції			
Тема. Принципи і прийоми етимологічних досліджень	Семінарське заняття, конспект, експрес-опитування, модульний контроль, залік	5*4	V
Тема: Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики	Реферат дослідження		5*1
Разом: 40 балів			

Критерії оцінювання самостійної роботи

Максимальна кількість балів – 5

Оцінка за п'ятибальною шкалою	Значення оцінки
5 балів	студент глибоко та міцно засвоїв матеріал; наводить теоретично і практично правильні, обгрунтовані коментарі; проводить грамотний та чітко структурований лінгвістичний аналіз; самостійно здійснює узагальнення і висновки; вичерпно, послідовно, грамотно оформив самостійно виконані завдання (оцінка "відмінно").
4 бали	студент добре знає матеріал, але допускає незначні помилки у пропонованих завданнях, які за допомогою викладача швидко виправляє; здатен здійснювати лінгвістичний аналіз, самостійно робити висновки; успішно виконав та оформив самостійну роботу з незначною кількістю помилок (оцінка "добре").
3 бали	виконано не всі завдання; студент допускає грубі помилки, які самостійно не може виправити; недостатньо правильно і грамотно оформлено результати роботи; рівень розуміння матеріалу студентом можна визначити як поверхневий (оцінка "задовільно").
1 – 2 бали	студент засвідчує фрагментарне знання матеріалу, не може виконати вправи; наявна значна кількість суттєвих помилок у змісті та оформленні (оцінка "незадовільно").

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Форма проведення: письмова

Добавлено примечание ([1]): Додайте критерії оцінювання самостійної роботи.

Максимальна кількість балів: 25 балів

Критерії оцінювання: модульна контрольна робота включає 25 тестових запитань, правильне виконання яких оцінюється у 1 бал.

6.4. Форми проведення семестрового контролю (залік)

Навчальні досягнення магістрів із дисципліни «Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Порівняльно-історичний метод.
2. Принципи порівняльно-історичного методу: принцип історизму, принцип причиновості, принцип системності.
3. Прийоми порівняльно-історичного методу: прийом ототожнення фактів, прийом реконструкції.
4. Методики порівняльно-історичного методу: внутрішня реконструкція, зовнішня реконструкція, відносна хронологія, глотохронологія, ареальна методика.
5. Фонетичні процеси як основа реконструкцій.
6. Фонетичні співвідношення між індоєвропейськими мовами. Вокалізм.
7. Фонетичні співвідношення між індоєвропейськими мовами. Консонантизм.
8. Фундаментальний закон порівняльно-історичного мовознавства – пересування приголосних у германських мовах (закон Я. Грімма).
9. Закон розвитку слов'янських сполук *tert/*telt, *tort/*tolt.
10. Семантичні процеси та їх роль при реконструкції.
11. Етимологія як розділ порівняльно-історичного мовознавства.
12. Принципи і прийоми наукової етимології.
13. Етнолінгвістика і етимологія.
14. Теоретичні основи народної етимології.
15. Мова як семантичний код.
16. Мова як інструмент мислення і пізнання.
17. Мовна свідомість. Особливості реконструкції.
18. Лексика української мови у сучасному порівняльно-історичному висвітленні.
19. Діалектна лексика української мови як джерело знань про еволюцію мовної свідомості.
20. Проблема реконструкції мовної особистості.

6.6. Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	100–90 балів	Відмінно – відмінний рівень знань / умінь / навичок в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82–89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань / умінь / навичок в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75–81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань / умінь / навичок з незначною кількістю помилок
D	69–74 балів	Задовільно – посередній рівень знань / умінь / навичок із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60–68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань / умінь / навичок
FX	35–59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1–34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

7. ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

А. Основна література

1. Алефіренко, М., Безкишкіна, М. (1987). Порівняльна граматики слов'янських мов. Київ, Наукова думка.
2. Брицин, М.Я., Жовтобрюх, М. А., Майборода, А. В. (1987) Порівняльна граматики слов'янських мов. Київ, Наукова думка.
3. Глущенко, В. А. (1994). Принципи порівняльно-історичного дослідження в історії українського і російського мовознавства : Харківська лінгвістична школа. Слов'янськ.
4. Глущенко, В. А. (1996). Принципи порівняльно-історичного дослідження в історії мовознавства. Московська лінгвістична школа. Дніпропетровськ.
5. Глущенко, В. А. (2010). Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. № 6, С. 32-44.
6. Дорошенко, Д. (2005). Слов'янський світ у його минулому й сучасному. Ужгород. Т. I— III.
7. Дрогомирецький, П.П., Гуцуляк, О.Б. (2012). Основи індоєвропейського мовознавства та компаративістики. Івано-Франківськ. Симфонія форте.
8. Зеленько, А. С. (2002). З історії лінгвістичних вчень. Луганськ. Альма-матер.
9. Кирпиченко, О.Е. (1999). Становлення та еволюція порівняльно-історичного мовознавства. Вісник Запорізького державного університету. № 1. С.3–5.
10. Клименко, Н.Ф., Карпіловська, Є. А. (1998). Морфеміка слов'янських мов як об'єкт типологічного вивчення. *Мовознавство*. № 2–3. С. 117–134.
11. Коломієць, В. Т. (1962). Спорідненість слов'янських мов. Київ. Наукова думка.

12. Конча, С.В. (2019). Диференціація індоєвропейської спільноти. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13927/Koncha_Dyferentsiatsii_a_indoievropeiskoi_spilnoty.pdf?sequence=1&isAllowed=y
13. Левицький, Ю.-М. (1998). Мови світу : енциклопедичний словник. Львів. 1998.
14. Лукінова, Т. Б. (2000). Числівники у слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). Київ. Наукова думка.
15. Лучик, В. В. (2008). Вступ до слов'янської філології. Київ. Академія.
16. Мельничук, О. С. (1966). Розвиток структури слов'янського речення. Київ. Наукова думка.
17. Мельничук, О.С. (ред.) (1966). Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. Київ. Наукова думка.
18. Нікітіна, Ф.О. (1983). Деякі спільні риси слов'янського словотвору. *Мовознавство*. № 2. С. 58–65.
19. Німчук, В. В. (1980). Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. Київ. Наукова думка.
20. Паламарчук, Л.С. (1983). До питання про лексико-семантичні відношення близькоспоріднених мов. *Мовознавство*. № 2. С. 8–14.
21. Прискока, О.В. (2018). Формування і розвиток української історичної лексикології в загальнослов'янському контексті. *Мовознавство*. № 2. С.16–27.
22. Просалова, Я. В. (2009). Семантичні особливості назв сільськогосподарських будівель в англійській, німецькій, українській, російській мовах. *Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць*. Вип. 441 – 443 : Германська філологія. Чернівці. С. 190–193.
23. Рудницький, Я. (1946). Етимологічний словник української мови. У 2-х т.
24. Русанівський, В. М. (1991). Семантична глибина слова. *Мовознавство*. № 2. С. 3–7.
25. Семчинський, С. В. (2001). Вступ до порівняльно-історичного мовознавства: на матеріалі індоєвропейських мов. Київ. ВПЦ “Київський університет”.
26. Скляренко, В. Г. (1998). Праслов'янська акцентологія. Київ. Наукова думка.
27. Царук, О. В. (1998). Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ.
28. Черниш, Т. О. (2003). Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (Гніздовий підхід). Київ. Наукова думка.
29. Чучка, П. П. (1988, 1999). Вступ до слов'янської філології: У 2-х ч.
30. Шевельов, Ю. (2002). Історична фонологія української мови. Харків. АКТА.
31. Вугров, Т. (1979). The problem of schwa in Sanskrit. Oxford. Clarendon Press.
32. Gołąb, Z. (2004). O pochodzeniu Słowian w swietle faktow językowych. Krakow.

Б. Довідкова література

1. Атлас Української мови у 3-х томах. (1984 - 2001). Т.І – ІІІ. Київ: Наукова думка.
2. Мельничук, О.С. (ред.) (1982 - 2012). Етимологічний словник української мови у семи томах. Київ: Наукова думка, 1982 – 2012.
3. Коцура, В.П., Потапенко, О.І. (ред.). (2002). Словник символів культури України. Київ: Міленіум..
4. Українська мова. Енциклопедія. (2004). Київ: Українська енциклопедія.

В. Інтернет-джерела

- <http://litopys.org.ua>
<http://www1.nas.gov.ua/institutes/iuim/e-library/ukrajinska-mova>
<http://www.ulif.org.ua>
<https://uk.worldwidedictionary.org>

Навчально-методична картка дисципліни
«Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві»
 Разом: *лекцій – 8 год., семінарські заняття – 8 год.,*
самостійна робота – 40 год.,
МК – 4 год., залік

Рік підготовки: 6				
Семестр: III				
Тиждень	I - II	III -IV	V	- VI VII- IX
Модулі	Змістовий модуль I		Змістовий модуль II	
Назва модуля	Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції		Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції	
Кількість балів за модуль	64 бали		74 бали	
Лекції	№1	№ 2	№ 3	№ 4
Години	2 год.	2 год.	2 год.	2 год.
Теми лекцій	Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій (16).	Тема 2. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки (16).	Тема 4. Принципи і прийоми етимологічних досліджень (16).	Тема 5. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблеми історичної лінгвістики (16).

Теми семінарських занять	<p><u>Тема 1.</u> Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій</p> <p><u>Тема 2.</u> Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки. (22 б).</p>	<p><u>Тема 4.</u> Принципи і прийоми етимологічних досліджень. (11 б).</p>	<p><u>Тема 5.</u> Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики (11б).</p>
Години, відведені на семінарські заняття	4 год.	2 год.	2 год.
Самостійна робота	5*3=15 балів	5*5=25 балів	
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 (25 балів)	Модульна контрольна робота 2 (25 балів)	
Підсумковий контроль	Залік		